

Meervoudig intelligent werken aan taalonderwijs

Henk De Reviere

Leerlingen zijn knap op verschillende manieren! Natuurlijk! Dat is iets wat leerkrachten in de praktijk dagelijks meemaken. We kennen de leerlingen die niet zo goed zijn voor wiskunde, maar uitstekend kunnen tekenen of het haantje-devoorst zijn in sport. We kennen ook de leerlingen die graag nieuwe woorden leren, die het leuk vinden om met woorden te spelen, die genieten van lezen, schrijven, luisteren, spreken, die graag grappen vertellen, die graag gedichten en verhalen schrijven, die graag luisteren naar verhalen, die nuances en niveaus in taaluitingen snel aanvoelen, maar we kennen ook de leerlingen die niet zo talig zijn. En daarnaast verbazen we ons over sommige leerlingen die uitblinken in bijna alles. Inderdaad, elke leerling is verschillend. Elk kind is uniek. Het model van de meervoudige intelligentie maakt het omgaan met verschillen hanteerbaar.

De theorie is al in 1983 door de Amerikaanse hoogleraar Howard Gardner gepubliceerd, maar pas sinds het begin van de jaren '90 in onderwijsland doorgedrongen. Je kan fervent voor deze theorie zijn ofwel fervent tegen. Toch is het goed, als je met (taal) onderwijs bezig bent, om het begrip 'meervoudige intelligentie' te kennen.

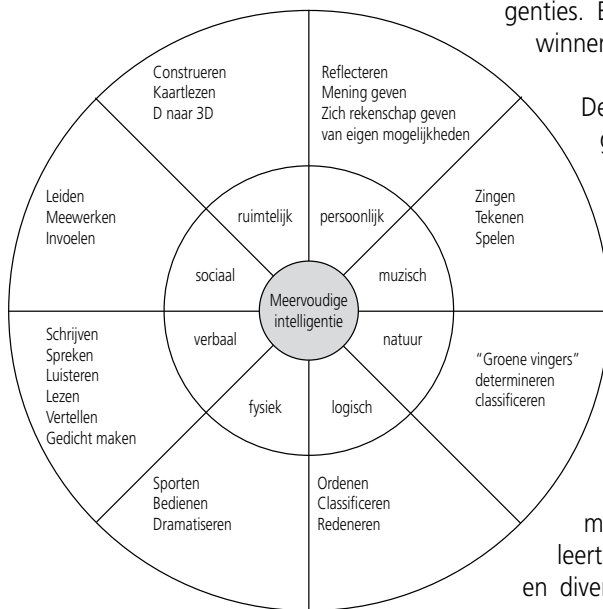
MEERVOUDIGE INTELLIGENTIE

De theorie van Gardner geeft ons een denk-kader waarmee we meer greep krijgen op het ontwikkelingspotentieel van kinderen. Deze pedagoog van de befaamde Harvard University werd in 1983 bekend door zijn baanbrekend boek *Frames of Mind*, waarin hij het begrip 'meervoudige intelligentie' beschrijft. Hij onderkent dat er grote verschil-

len tussen leerlingen zijn. Je kan niet zeggen dat de ene leerling knapper of dommer, minder of meer intelligent is dan een andere leerling. Volgens de theorie van de meervoudige intelligentie vertoont elk kind acht intelligenties: de verbale, logische, ruimtelijke, muzische, fysieke, natuurgebonden, persoonlijke en sociale intelligentie (zie figuur 1). Iedere persoon ontwikkelt zich in een aantal van deze intelligenties sterker dan in andere. Verschillen van kind tot kind schuilen in de manier waarop de intelligenties zijn ontwikkeld. Omgevingsfactoren (de invloed van ouders en leerkracht) spelen bij de aard van die ontwikkeling een rol.

Het model van de meervoudige intelligentie maakt het omgaan met verschillen hanteerbaar.

Verschillen van kind tot kind schuilen in de manier waarop de intelligenties zijn ontwikkeld.

FIGUUR 1: *Meervoudige intelligentie*

gezegd, ieder mens heeft zijn eigen profiel van onderling op elkaar inwerkende intelligenties. Elke intelligentie kan aan sterkte winnen, zij het niet ongelimiteerd.

De theorie van Gardner heeft veel gevolgen voor het onderwijs en ook voor de manier waarop kinderen taal leren. Denk bijvoorbeeld aan het leren lezen, spellen of schrijven. In de didactiek ervan kunnen bijvoorbeeld visualiseren, motoriek en muziek een belangrijke rol spelen. In dit artikel¹ proberen we een antwoord te formuleren op de vraag: hoe kun je taalonderwijs op een heel gevarieerde manier inrichten zodat het appelleert aan verschillende belangstellingen en diverse sterke kanten van de leerlingen? Het is zeker niet de bedoeling om de theorie in de plaats te zetten van de taaldidactiek, maar om het scala aan taalactiviteiten te verrijken met de acht manieren van intelligent zijn. Welke activiteiten kunnen met leerlingen ondernomen worden om bij diverse leerstofonderdelen van taalonderwijs de diverse intelligenties in te schakelen? Hoe krijgen we betere resultaten bij de leerlingen die niet zo verbaal intelligent zijn?

Hoe krijgen we betere resultaten bij de leerlingen die niet zo verbaal intelligent zijn?

Gardner definieert menselijke intelligenties als vaardigheden om problemen op te lossen; om nieuwe problemen te onderkennen of te creëren; om iets bestaands aan te passen aan veranderende omstandigheden en (waar mogelijk) een product te maken dat een zekere waarde heeft binnen één of meer culturele omgevingen. Mensen blijken dat op verschillende manieren te doen. Dat komt door de wijze waarop zij gebruik maken van een reeks verschillende intelligenties. Die zijn voor iedere persoon even uniek als een vingerafdruk. De mate waarin ze onderling in sterkte, mogelijkheden en samenwerking variëren, verschilt van mens tot mens. Anders

DIDACTISCHE STRUCTUREN PER INTELLIGENTIE

In elke klas bestaat een grote diversiteit aan intelligenties. Elke leerling is uniek en heeft zijn eigen unieke profiel. Iedereen heeft zijn sterke en zwakke kanten en ieder kind leert op zijn eigen manier. We willen daar in ons taalonderwijs graag rekening mee houden. Dat betekent: kinderen gebruik laten maken van hun sterke kanten, hun het gevoel

geven dat ze iets kunnen. Maar daarnaast ook het versterken van hun minder sterke punten, zonder het plezier in taal te verliezen. Hoe bereiken we dan alle leerlingen met al die verschillende intelligentieprofielen? We gebruiken een groot aanbod van didactische structuren in onze lessen. Dat zijn vormen die eenvoudig ingebouwd kunnen worden in elke les rond verschillende inhoud. Van elke didactische structuur is bekend hoe die aansluit bij bepaalde intelligenties. Door het opnemen van een aantal didactische structuren kunnen taallessen toegankelijk gemaakt worden voor leerlingen met diverse voorkeursintelligenties.

Vanuit de drie visies van meervoudige intelligentie – *matchen*, *stretchen* en *vieren* – wordt het (taal)onderwijs vormgegeven. Bij *matchen* wordt aansluiting gezocht tussen de leerstof en de sterkere intelligenties van de leerling. Kinderen hebben op die manier meer kans op succes. Bij *stretchen* gaat het om de ontwikkeling van alle intelligenties, sterk of minder sterk. Bij *vieren* gaat het om het eigen uniek zijn van de leerling, dat van anderen en dit mogen tonen.

In wat volgt geven we een korte typering van elke intelligentie en een voorbeeld van een didactische structuur die daarbij aansluit.

Verbale intelligentie of Verbaal-linguïstische intelligentie of Woordknap

Het kind denkt vooral in woorden en begrippen.

Het kind wordt aangetrokken door grapjes, grollen, verhaaltjes, brieven, gedichten, discussies, boeken, kruiswoordpuzzels, kranten, tijdschriften, kringgesprekken, toneelstukjes, spreekbeurten, boekbespreking,...

RondPraat

Bij *RondPraat* werken leerlingen in teams en geven ze mondeling antwoord op vragen. Nadat de leerkracht een onderwerp heeft gepresenteerd of nadat de leerlingen klaar zijn met het schrijven van een opdracht, deelt iedere leerling om de beurt zijn of haar ideeën met de rest van het team. *RondPraat* bevordert mondelinge vaardigheid wanneer de leerlingen hun ideeën delen met hun teamgenoten. Het wordt gebruikt voordat de leerlingen aan hun schrijfplicht beginnen, zodat zij ideeën uitwisselen. Ook wordt het gebruikt nadat

de leerlingen de schrijfplicht hebben afgerond, zodat zij het geschrevene delen. De leerlingen communiceren op een interactieve, gestructureerde manier met elkaar. Het team kan een planner aanwijzen die de tijd bewaakt, zodat elke leerling even lang aan het woord is. Deze rol rouleert met de beurt mee. Afhankelijk van het doel dat de leerkracht met de *RondPraat* heeft, kan vooraf denktijd gegeven worden. Bij het gebruik om te brainstormen of ideeën te leveren kan denktijd belemmeren; in andere gevallen kan het juist helpen de gedachten eerst te ordenen.

Logische intelligentie of Logisch-mathematische intelligentie of Reken/redeneerknap

Het kind denkt in systemen, redeneert altijd en analyseert graag.

Het kind wordt aangetrokken door cijfers, patronen, verbanden, symbolen, vraagstukken, geschiedenisfeiten (jaartallen), topografie, puzzels, constructiemateriaal, grafieken, schema's, formules, vergelijkingen, berekeningen, rekenmachines, computers, spellen, tijdlijnen, logica, codes, theorieën, schaken,...

TweeVergelijk

Deze werkvorm stimuleert de logische intelligentie door middel van het vergelijken van antwoorden en daagt tweetallen uit om nieuwe ideeën te bedenken. De leerlingen werken in een tweetal om een lijst met ideeën samen te stellen. Per tweetal schrijven de leerlingen om beurten een idee op in hun vak op het werkblad. Nadat ze de opdracht uitgevoerd hebben, vormen ze samen met een ander tweetal een groepje van vier. De twee tweetallen komen bij elkaar en vergelijken hun lijsten. Om beurten noemt

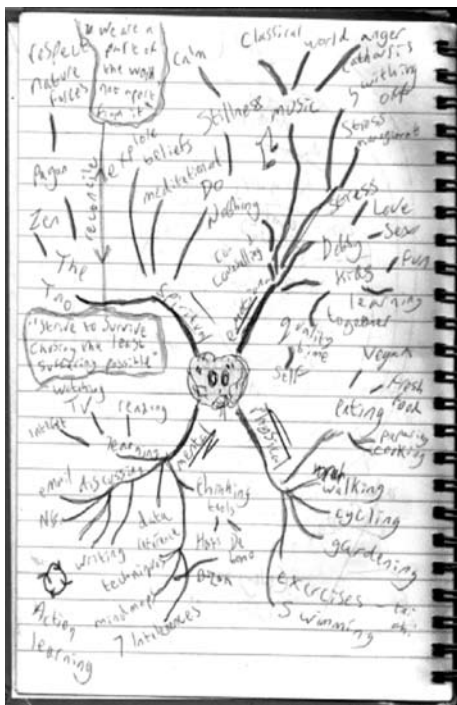
een tweetal een idee. De tweetallen vergelijken hun lijsten om te zien welk idee alleen één van de paren had verzonnen en welke ideeën beide paren hadden. Indien het antwoord niet op het eigen blad voorkomt, wordt het erbij geschreven. Is het antwoord ook door het andere paar bedacht, komt het op een werkblad onder het kopje *Samen*. Als groepje van vier proberen de leerlingen dan aanvullende ideeën te bedenken die geen van beide tweetallen had gevonden: *Samen er tegenaan!*

Werkblad TweeVergelijk	
A	Samen er tegenaan!
Samen	
B	

Het kind denkt in beelden en voorstellingen.

Het kind wordt aangetrokken door mozaïeken, tekeningen, schetsen, cartoons, videobanden, pictogrammen, illustraties, modellen, kaarten, diagrammen, posters, muurkranten, foto's, schilderijen, knutselwerken, kleuren, vormen, afstanden, Powerpoint, kunst, films, dia's, musea, strips, computer, lego,...

FIGUUR 2: Voorbeeld van een breinkaart

Breinkaart (Mindmap) is goed te gebruiken in een voorbereidingsfase. Leerlingen tekenen een 'kaart' van hun ideeën naar aanleiding van een onderwerp (zie figuur 2). De leerlingen schrijven het woord op of tekenen een representatief plaatje in het midden van een vel papier. Hier omheen worden andere ideeën, tekeningetjes, bruggen, kleuren, icoon, symbolen, codes en pijlen geplaatst om het kernbegrip voor te stellen en te relateren aan andere begrippen. Als leerlingen in staat zijn om visueel hun inzicht over een kwestie uit te beelden, onderzoeken zij hoe de verwante ideeën met elkaar in verband kunnen worden gebracht. De breinkaart helpt de leerlingen ideeën en woorden verzinnen om te gebruiken in hun tekst. Maak de eerste keer dat je deze structuur gebruikt een gezamenlijke breinkaart op het bord als voorbeeld. Structureer zelf een blad voor, in plaats van een leeg vel papier.

Muzische intelligentie of Muzikaal-ritmische intelligentie of Muziek-knap

Het kind denkt in muziek, in ritmes, in maat en patronen.

Het kind wordt aangetrokken door toonhoogte, klankkleur, liedjes, rijmpjes, versjes, muziekinstrumenten, ritmeboxen, Orff-instrumenten, zangkoortjes, schoolorkestjes, voordrachten op muziek, audiocassettes, cd's,...

Leerliedjes

Tijdens *Leerliedjes* houden de leerlingen zich bezig met het schrijven of uitvoeren van liedjes gebaseerd op de leerstof. Er blijft veel leerstof hangen met behulp van allerlei genres muziek, van taalbeschouwingsrap tot spellingrock. Een effectieve manier om leerlingen hun eigen leerliedjes te laten schrijven is door ze eerst te laten brainstormen over ideeën,

zinnen en woorden en daarna de zinnen op een populair wijsje te zetten zoals: *Het regent, het regent; 'k Zag twee beren; Zakdoek leggen; Vader Jacob; O Dennenboom; Poesje Mauw; Klein, klein kleutertje*, enzovoort. De leerlingen zingen hun leerliedjes in de klas en bevorderen hun muzikaal-ritmische vaardigheden. Ze beheersen de leerstof beter en onthouden ze op lange termijn.

Fysieke intelligentie of Lichamelijk-kinesthetische intelligentie of Bewegingknap

Het kind denkt in bewegingen, door te voelen.

Het kind wordt aangetrokken door drama, rollenspelen, mimiek, beweging, dans, lichaamstaal, atletiek, pantomime, excursies, sport, spellen, gymnastiek, knutselmateriaal, expressielessen, gebaren,...

Totale Lichamelijke Reactie

Totale Lichamelijke Reactie (Total Physical Response – TPR) werd ontwikkeld door James J. Asher en wordt heel succesvol toegepast bij het leren van taal. De methode is gebaseerd op de manier waarop peuters taal leren. Peuters kunnen taal begrijpen en hierop lichamelijk reageren voordat ze echt kunnen praten: *Lach eens naar mama*. Bij deze didactische structuur geeft de leerkracht een

opdracht die een lichamelijke reactie vereist, soms het uitbeelden van een antwoord. Voor het leren van een taal zijn de toepassingen duidelijk: *sta op, draai je om, ga twee stappen naar voren, doe je handen omhoog, zet je voeten naast elkaar*, enzovoort. Andere voorbeelden zijn: verschillende emoties uitdrukken, dierenbewegingen uitbeelden, getallen en letters vormen, enzovoort (zie bv. ook <http://homepage.mac.com/ssalto>).

Natuurlijke intelligentie of Naturalistische intelligentie of Natuurknap

Het kind denkt in samenhangen, vooral met de omgeving.

Het kind wordt aangetrokken door planten, dieren, natuurverschijnselen, landschappen, stenen, wolken, milieu, excursies naar buiten, schooltuintjes, verzamelingen, verloop van seizoenen, natuurlessen,...

Gelijk/Ongelijk

Elk tweetal krijgt twee voorwerpen die in sommige opzichten gelijk zijn en in andere verschillend. Voorbeelden met leerstof over de natuur zijn: een mot en een vlinder, een roos en een madeliefje, een eikenblad en een plataanblad. De leerlingen zitten zo dat ze elkaars voorwerp niet kunnen zien. De partners werken samen om alle overeenkomsten en alle verschillen tussen de twee voorwerpen te beschrijven en te noteren. Als de leerlingen klaar zijn, vergelijken ze hun voorwerpen om

te zien welke andere overeenkomsten en verschillen ze nog kunnen vinden. *Gelijk/Ongelijk* is een goede techniek om aandacht te leren schenken aan details, een primaire vaardigheid binnen de natuurlijke intelligentie. Deze didactische structuur kan ook gebruikt worden op andere gebieden zoals taal, bijvoorbeeld leerlingen ontdekken wat overeenkomsten en verschillen zijn bij beschrijvingen, nieuwsberichten, teksten, sprookjes,... met hetzelfde onderwerp.

Sociale intelligentie of Interpersoonlijke intelligentie of Mensen/samen knap

Het kind denkt door na te gaan wat de ander ervan vindt, als het ware rekening houdend met de ander.

Het kind wordt aangetrokken door andere mensen, sociale interactie, verlangens, motivatie, gezelligheid, feestjes, kringgesprekken, groepswork, groepsopdrachten, discussies, dialogen, gesprekken, sport, spel, groepsverantwoordelijkheid, welbevinden en betrokkenheid,...

Binnen/Buitenkring

Voor *Binnen/Buitenkring* wordt de klas in tweeën gedeeld. De helft van de groep vormt de binnenste kring, de andere helft de buitenste kring van twee grote concentrische cirkels. De leerlingen in de binnenste kring zitten of staan met hun gezicht naar de leerlingen in de buitenste kring, zodat er koppels worden gevormd. De leerkracht

kondigt een onderwerp aan, stelt een vraag of leerlingen stellen elkaar vragen die op kaarten staan. Nadat de partners van de binnenste en buitenste kring elkaars vragen hebben beantwoord of meningen hebben uitgewisseld, draait één kring verder zodat de leerlingen een nieuwe partner tegenover zich krijgen voor een nieuwe vraag of onderwerp.

Persoonlijke intelligentie of Intrapersoonlijke intelligentie of Zelfknap

Het kind denkt door bij zichzelf te rade te gaan.

Het kind wordt aangetrokken door innerlijke ervaringen (stemmingen, herinneringen, intuïtie, waarden en normen, gevoelens, fantasieën, ingevingen, diepere gedachten), dagboeken, meditatiemomenten, reflectiemomenten, poëzie, oefeningen in het leren van zelfbevestiging,...

Tweegesprek op tijd

Laat de leerlingen koppels vormen. Geef leerling A een minuut (de tijd hangt af van het onderwerp en niveau van de klas) de tijd om zijn of haar gevoelens, ideeën en inzichten te delen over een gegeven onderwerp (bv. *Wat is jouw reactie op het gedicht?*), zonder onderbroken te worden door leerling B. De taak van leerling B is om aandachtig te luisteren zonder commentaar te geven. Als de toebedeelde tijd verstreken

is, kondigt de leerkracht aan dat nu leerling B aan de beurt is. Leerling A luistert aandachtig, maar kan wederom niet onderbreken. Wanneer de leerlingen zonder onderbreking praten, focussen zij in toenemende mate op hun inwendige gedachten, gevoelens en herinneringen. Zij vinden toegang tot en ontwikkelen de persoonlijke intelligentie.

Talenten kunnen gebruikt worden om hiaten in de leerontwikkeling weg te werken.

STRATEGIEËN PER INTELLIGENTIE

Voor groepsactiviteiten kunnen didactische structuren ingezet worden, maar soms blijken individuele leerlingen een steuntje in de rug nodig te hebben. Sommige leerlingen hebben een speciale aanpak nodig om leerproblemen de baas te kunnen. Ze hebben zich op verschillende (traditionele) manieren het lezen, spellen of schrijven proberen eigen te maken, maar zijn daar niet in geslaagd. Speciale zorg in de vorm van extra uitleggen en oefenen kan aangevuld worden met strategieën die aansluiten bij de sterke kanten van de leerling. Doordat bekend is wat de sterke en minder sterke kanten van een leerling zijn, kunnen talenten worden gebruikt om hiaten in de leerontwikkeling weg te werken. De volgende voorbeelden van strategieën kunnen gebruikt worden als startpunt. Het komt er op aan om creatief naar middelen te zoeken om een bepaalde leerling te helpen door aan te sluiten bij zijn of haar sterke intelligentie. Zo kan die leerling 'de klik' maken.

Strategieën voor de verbaal intelligente leerling

Lezen	- Surfen op het internet - Gebruikmaken van klanken (bv. Klikklak-boekje uit <i>Veilig Leren Lezen</i>) - Kruiswoordpuzzels maken
Spelling	- Scrabble spelen - Kruiswoordpuzzels maken

- Een persoonlijk spellinglogboek bijhouden. Voor spellingzwakke kinderen kan het ondersteunend werken om het logboek in te delen naar soorten spelling-categorieën
- Ezelsbruggetjes gebruiken
- Schrijven**
 - Corresponderen met een penvriend uit een andere school
 - Een dagboek bijhouden
 - Actief gebruik van de schoolkrant stimuleren

Strategieën voor de logisch intelligente leerling

- Lezen**
 - Schema van vorderingen bijhouden
 - Persoonlijke kaartjes met lees- en spellingmoeilijkheden maken en die ordenen
 - Lessen en werkjes in stukken verdelen
- Spelling**
 - Iedere letter een nummer geven ($a=1$, $b=2, \dots$) om te onthouden
 - Spellingsregels in schema brengen
- Schrijven**
 - Een lijstje maken van punten waarop je allemaal moet letten
 - Informatie in categorieën onderbrengen

Strategieën voor de ruimtelijk intelligente leerling

- Lezen**
 - Geheugensteuntjes (in de vorm van plaatjes) zoeken bij letters en woorden
 - Persoonlijke boekenleggers maken met visuele geheugensteuntjes van woorden of letters
- Spelling**
 - Een woord bouwen van scrabbleblokjes, viltten of plastic letters; het woord door elkaar gooien en opnieuw opbouwen
 - Een tekening maken waarbij gebruikgemaakt wordt van de vorm van een letter
 - Gebruikmaken van gekleurde letters of markeerstiften
 - Gebruikmaken van chenilledraad om letters te vormen
 - Woorden in zand of klei schrijven
- Schrijven**
 - Eerst een tekening, cartoon, foto of schilderij maken om over te schrijven
 - Verhaal eerst in schema opzetten
 - Een prentenboek ontwerpen met een medeleerling die graag schrijft
 - Breinkaarten maken
 - Illustreren bij een verhaal

Strategieën voor de muzisch intelligente leerling

- Lezen**
 - Achtergrondmuziek terwijl er gelezen wordt
 - Een leeslesje op muziek zetten
 - Een opgenomen boek beluisteren (cd)
 - Een leesbeurt op cassette opnemen en dan beluisteren
- Spelling**
 - In een tekst de klinkers/lettergrepen aantikken
 - Een liedje maken waarin een bepaalde letter heel veel voorkomt
- Schrijven**
 - Eerst de woorden zingen en ze dan opschrijven
 - Muziek gebruiken om het schrijven te stimuleren
 - Een lied of een rap schrijven in plaats van een stelwerk

Strategieën voor de fysiek intelligente leerling

- Lezen**
- Schuurpapier letters gebruiken, ook voor oudere kinderen
 - Letters en woorden in de lucht schrijven
 - De uitspraak van letters door gebaren ondersteunen
 - Met je lichaam letters vormen
- Spelling**
- Woorden maken van klei, plastic letters en met scrabble tegeltjes
 - Woorden uitbeelden die de anderen moeten raden (bv. Hints)
 - Met je lichaam de vormen van letters naloopen
- Schrijven**
- Iets uitbeelden voor je het opschrijft
 - Een toetsenbord gebruiken
 - Vaak naar het bord komen om er iets op te schrijven

Strategieën voor de natuurlijk intelligente leerling

- Lezen**
- Elke letter verbinden aan een dier of plant (bv. z=zebra)
 - Lezen over natuurlijke fenomenen
- Spelling**
- Oefenen van de schrijfwijze van woorden met klei, zand, water, grind
 - Een werkstuk typen over een onderwerp in de natuur
 - Werken met natuurlijke objecten om woorden te maken
- Schrijven**
- Zich voorstellen hoe het zou voelen om een vogel, een vis, een vulkaan en dergelijke te zijn en dat opschrijven
 - Bedenken hoe de aarde over ons zou schrijven
 - Experimenten bedenken en opschrijven

Strategieën voor de sociaal intelligente leerling

- Lezen**
- Een mondelinge quiz organiseren
 - Persoonlijke leeservaringen opschrijven in een boek en aan iemand anders laten lezen
 - Groepsactiviteiten gebaseerd op lezen
- Spelling**
- Samen met iemand anders spellingopdrachten maken
 - Werken met een studiemaatje (bv. dicteren)
- Schrijven**
- Schrijfopdrachten van andere leerlingen nakijken
 - Samen met een groep medeleerlingen een werkstuk maken
 - Brieven schrijven naar vrienden waarin beschreven wordt wat er geleerd is

Strategieën voor de persoonlijk intelligente leerling

- Lezen**
- In stilte lezen
 - Een persoonlijk woordveld of woordenboek ontwikkelen
- Spelling**
- Gebruikmaken van spellingcontrole op de computer
 - Zelf een lijst aanleggen van woorden die nog moeilijk zijn, als een persoonlijk naslagwerk
- Schrijven**
- In een geheim dagboek schrijven (vrij schrijven)
 - Denktijd voordat je gaat schrijven

DIVERSE INTELLIGENTIES AANSPREKEN

Zaken die we nu al doen op school zijn beter te kaderen vanuit de theorie van de meervoudige intelligentie. In deze paragraaf geven we enkele voorbeelden van werkvormen waarbij we diverse intelligenties aanspreken.

DRAMA

Verbale intelligentie, logische intelligentie, fysieke intelligentie, sociale intelligentie, persoonlijke intelligentie

Drama is bij uitstek geschikt om de taalverwerving van kinderen te stimuleren. Kinderen leren taal en woorden sneller als ze ze kunnen beleven. Door met dramatische werkvormen te werken, leren kinderen ook logisch denken. Ze moeten nadenken over de volgorde van scènes. Ze moeten voorspellen wat er zou kunnen gaan gebeuren, wat ze nodig hebben om iets duidelijk te maken. Als je zelf toneelstukjes bedenkt, ben je bezig met een soort mondeling stellen. Je bedenkt een verhaal, speelt het en kunt het vervolgens gemakkelijker opschrijven.

Door drama breid je je ervaringen en daarmee ook je taal uit. Je kunt experimenteren met dingen die je normaal niet meemaakt. Je kunt van het verlegen kind dat nooit iets zegt, de mooie prinses maken of van degene die altijd gepest wordt, de pester. Je leert durven en door te durven is de kans groter dat je je taal ontwikkelt. Veel dramawerkvormen zijn gebaseerd op iets uitvoeren 'met z'n allen'. Ook dat maakt de grens om mee te doen veel lager en daarmee het zelfvertrouwen groter. Om de taal van kinderen zoveel mogelijk te stimuleren, helpt het vaak om als volwassene mee te spelen of een rol voor te spelen. De kans is groot dat de leerlingen jouw taal overnemen.

INTERMEDIARIS

Verbale intelligentie, sociale intelligentie, persoonlijke intelligentie

In het basisonderwijs worden steeds vaker hulpmiddelen gebruikt die kinderen motiveren om te leren of zich te ontwikkelen. Intermediairs kunnen bijvoorbeeld gebruikt worden om een boek te introduceren, zodat kinderen geïnteresseerd en gemotiveerd raken en hun voorkennis geactiveerd wordt. In het kleuteronderwijs kunnen dat voorwerpen zijn die aansluiten bij (het thema van) een prentenboek. Ook kunnen het poppen zijn die de figuren uit een (prenten)boek verbeelden. Daarnaast kunnen als intermediair (hand) poppen gebruikt worden die de leesbeleving van kinderen stimuleren. Denk bijvoorbeeld aan de voorleesbeer die niet bij één bepaald boek hoort, maar die aansluit bij alle activiteiten die met voorlezen te maken hebben. De voorwerpen krijgen later een plek in de leeshoek, waar kinderen ze kunnen gebruiken om bijvoorbeeld een verhaal na te spelen.

Door drama breid je je ervaringen en daarmee ook je taal uit.

KLANKGEBARENALFABET

Verbale intelligentie, ruimtelijke intelligentie, fysieke intelligentie

Leerlingen die problemen hebben met het onthouden van de klanktekenkoppeling, hebben in veel gevallen baat bij motorische ondersteuning. In toenemende mate wordt het klankgebarenalfabet in het eerste leerjaar gebruikt naast de reguliere methode voor aanvankelijk lezen: bij elke klank wordt een gebaar aangeleerd. Een beschrijving ervan, compleet met illustraties, is te vinden in Dumont (1979). Het is volkomen verschillend van de gebarentaal die door doven en slechthorenden wordt gebruikt.

MUZIEK EN TAALONDERWIJS

Verbale intelligentie, muzische intelligentie, fysieke intelligentie

Kan muziek het taalonderwijs ondersteunen? Over dit onderwerp is nog maar weinig gepubliceerd. Toch hier enkele voorbeelden:

- Er zijn leesmethodes waarbij liedjes zijn verschenen die bijvoorbeeld gebruikt worden om de letters in te prenten.
- Een techniek die bij spellende lezers veel gebruikt wordt, is het zingend lezen, waarbij kinderen de eerste letter verklanken en de rest er achteraan zingen zodat ze niet de afzonderlijke klanken uitspreken, maar een vloeiend geheel produceren.
- Veel methodes gebruiken voor het aanleren van letters en regels visuele en motorische ondersteuning. Misschien werkt muzikale ondersteuning ook. Denk bijvoorbeeld aan (dyslectische) kinderen die het verschil tussen lange en korte klanken niet kunnen onderscheiden.
- Veel methodes voor zwakke lezers werken in een latere fase met inprenting van tekst, bijvoorbeeld door voorlezen/nalezen (zie Ralfi). Mogelijk werkt deze inprenting ook met liedjes die een kind een aantal keren hoort en dan zelfstandig kan lezen.
- Spellingregels worden vaak ingeprent met behulp van liedjes.
- Het alfabet kan worden geleerd in de vorm van een liedje.
- In sommige liedjes worden verhalen (na) verteld. Het liedje doet dan dienst om een verhaal te memoriseren.
- Liedjes kunnen een belangrijke rol spelen bij woordenschatontwikkeling. Ze kunnen gebruikt worden om de betekenis van woorden in te oefenen.

TUTORLEZEN

Verbale intelligentie, sociale intelligentie

Het begrip 'tutorlezen' wordt vaak gebruikt voor een vorm van leesonderwijs waarbij de ene leerling de andere helpt. Het is een vorm van samenwerkend of coöperatief leren. Het kan gaan over technisch lezen, maar ook bij begrijpend lezen kan men tutorlezen gebruiken. Soms gaat het om samenwerking tussen leerlingen uit één leerjaar, maar leerlingen uit hogere leerjaren kunnen ook leerlingen uit lagere leerjaren helpen. Een tutor kan ook een ouder zijn of een professional.

VOORLEZEN VAN BOVENBOUW AAN KLEUTERS

Verbale intelligentie, sociale intelligentie

Gemotiveerde bovenbouwers lezen voor aan kleuters, met als belangrijk doel leesbevordering aan beide zijden. Uiteraard is het voorlezen voor de kleuters leuk, maar met name bovenbouwkinderen die lezen moeilijk vinden, kunnen er erg gemotiveerd door raken. Het is wel belangrijk dat de voorlezers het boek zelf kunnen kiezen. Ze gaan bijvoorbeeld samen met hun begeleider naar de bibliotheek om een boek uit te zoeken dat geschikt is voor kleuters.

Om het voorlezen te oefenen, kunnen verschillende werkvormen worden gekozen. De leerkracht kan zelf voorlezen en zich door de leerlingen laten observeren. Ze leest dan bijvoorbeeld te snel, ze vergeet de plaatjes te laten zien, ze leest iets verdrietigs heel vrolijk voor, enzovoort. De leerlingen gaan vervolgens proberen het wel goed te doen. Daarbij kunnen ze elkaar observeren en feedback geven. Het is ook belangrijk dat ze met de kinderen praten over wat ze lezen, dat ze oefenen in het vragen stellen, dat ze kinde-

ren laten vertellen wat ze op de voorkant van het boek zien en op de prenten...

KRINGGESPREK

Verbale intelligentie, sociale intelligentie, persoonlijke intelligentie

Het kringgesprek werd in de jaren '70 op veel basisscholen ingevoerd. De kringvorm is functioneel voor het uitwisselen van meningen en het verwerven van kennis. In het kader van onder andere interactief taalonderwijs en basisontwikkeling staat het kringgesprek opnieuw in de belangstelling. Aandachtspunten zijn: gesprekken in de kleine kring, de verteltafel of het voeren van kringgesprekken naar aanleiding van voorwerpen die meegenomen worden in de kring.

Het is belangrijk een onderscheid te maken tussen activiteiten die wel en activiteiten die niet tot hun recht komen in een kringgesprek met de hele groep. Wil je werkelijk een gesprek voeren met kinderen, dan is de 'grote kring' daarvoor niet de aangewezen plaats. De communicatie in de grote kring beperkt zich sterk tot 'spreken tot', terwijl een gesprek voeren impliceert dat er gepraat wordt met de kinderen.

FILOSOFEREN MET KINDEREN

Verbale intelligentie, sociale intelligentie, persoonlijke intelligentie, ruimtelijke intelligentie, natuurlijke intelligentie

Filosoferen met kinderen houdt in dat je kinderen de ruimte geeft om hun gedachten te verwoorden, hen naar elkaar leert luisteren en elkaars ideeën leert respecteren. Bij het filosoferen met kinderen wordt er een onderzoek ingesteld naar mensen, dieren, dingen, situaties of gebeurtenissen die vragen oproe-

pen waarop geen onherroepelijke antwoorden mogelijk zijn. Meningeën worden aan elkaar en aan bestaande opvattingen getoetst, clichés worden onderuitgehaald en door onafhankelijk en creatief nadenken komen er nieuwe inzichten of wijzen van denken vrij.

De centrale vraag bij filosoferen met kinderen moet open zijn en spannend of beklemmend. U moet uw leerlingen duidelijk maken dat u op deze vraag ook geen antwoord weet en dat de kinderen dus geen 'fouten' kunnen maken. De centrale vraag moet verpakt zitten in een verhaal met zowel absurdistische als inleefbare trekken, een mop met een dubbele bodem, een tekening of een spel. Goede introducties voor het filosoferen zijn verhalen van Toon Tellegen, de gedichten van Annie M.G. Schmidt en Willem Wilmink, *Alice* van Lewis Carroll, *De Kleine Prins* van Antoine de Saint-Exupérie en de verhalen van Winnie de Poeh. Maar ook de strips van Joost Swarte of de grafieken van Escher bieden de nodige aangrijpingspunten.

Omdat het moeilijk is om een filosofisch gesprek te voeren met meer dan tien kinderen kunt u de klas verdelen in een binnen- en buitenkring. In de binnenkring zitten maximaal tien kinderen die hiervoor hebben gekozen, in de buitenkring zitten de overige leerlingen. Het filosofisch vraagstuk wordt aan de hele groep voorgelegd, maar alleen de binnenkring heeft spreekrecht. De laatste vijf minuten krijgen de kinderen uit de buitenkring de gelegenheid om meningen of ideeën te ventileren en mondeling toelichting te geven bij eventueel gemaakte tekeningen. Het grote voordeel is dat er geen ongemotiveerde kinderen aan het gesprek

De centrale vraag bij filosoferen met kinderen moet open zijn en spannend of beklemmend.

deelnemen en dat kinderen die zich mondeling moeilijk uitdrukken, de kans krijgen hun gedachten op een andere manier te verwerken. Alle kinderen raken op die manier vertrouwd met zowel de methode als het onderwerp van het filosofisch gesprek. De samenstelling van de groep met spreekrecht kan iedere keer gewijzigd worden.

COÖPERATIEF LEREN

Verbale intelligentie, sociale intelligentie, persoonlijke intelligentie

Bij coöperatief leren draait het om interactie

en samenwerking tussen leerkracht en kinderen en vooral tussen kinderen onderling. Er zijn vijf basisprincipes: (1) positieve wederzijdse afhankelijkheid; (2) individuele aanspreekbaarheid; (3) directe interactie; (4) aandacht voor de sociale vaardigheden en (5) aandacht

Werken met de vertel­tafel stimuleert de taalontwikkeling van kinderen, vooral ook van meertalige kinderen.

voor het groepsproces. Het inrichten van coöperatief onderwijs vraagt van de leerkracht een zorgvuldige aanpak en planning. Passende werkvormen zijn het sleutelwoord voor het aansturen en laten ontstaan hiervan.

In diverse onderzoeken (bv. Slavin, 1990) zijn positieve effecten gevonden van coöperatief leren op voorwaarde dat kinderen langere tijd in dezelfde groep samenwerken en als bij de samenwerking aan een aantal voorwaarden voldaan wordt. Vastgesteld is dat leerlingen die op een gestructureerde manier hebben leren samenwerken:

- hoger scoren op toetsen;
- meer vaardigheden hebben in het logisch redeneren en het gebruik van strategieën;

- grotere intrinsieke motivatie hebben voor leren;
- beter een gesprek kunnen voeren over de uitvoering van een taak;
- beter gezamenlijk aan een taak kunnen werken;
- positievere attitudes hebben ten aanzien van samenwerking met leerlingen en met leerkrachten;
- meer vriendschappen hebben op basis van menselijke eigenschappen en niet op basis van groepskenmerken;
- meer vriendschappen hebben met kinderen uit andere etnische groepen.

VERTELTAfel

Verbale intelligentie, ruimtelijke intelligentie, fysieke intelligentie

De vertel­tafel is een door kinderen en leerkracht ingerichte tafel met daarop voorwerpen waarmee de kinderen al handelend een verhaal kunnen (na)spelen en (na)vertellen. De vertel­tafel is zeer geschikt bij het werken met (prenten)boeken in de kleuterschool en in de onderbouw en kan ook als uitgangspunt gebruikt worden voor een kringgesprek of een gesprek in de kleine groep.

Werken met de vertel­tafel stimuleert de taalontwikkeling van kinderen, vooral ook van meertalige kinderen. Het spel met de vertel­tafel biedt ook veel mogelijkheden voor functionele lees- en schrijfactiviteiten. Een vertel­tafel kan blijven staan in de groep, zodat kinderen er ook zelf mee kunnen spelen, nadat het verhaal door de leerkracht samen met de kinderen is uitgebeeld. Op een vertel­tafel kan het verhaal worden uitgebreid. Kinderen kunnen hun eigen voorwerpen of knuffels meenemen die een rol in het verhaal gaan spelen. Of ze maken zelf nieuwe verhaalfiguren.

VERTELTAAS

Verbale intelligentie, ruimtelijke intelligentie, sociale intelligentie, persoonlijke intelligentie

Een innovatieve en creatieve manier om lezen onder vooral jonge kinderen te bevorderen, is de verteltas. Het gaat om een aantrekkelijke, stoffen tas met een kwalitatief prentenboek en additionele middelen om kinderen en ouders aan te moedigen te genieten van het samen lezen. De tassen worden geïntroduceerd op school door ouders die daarvoor getraind zijn en worden mee naar huis genomen.

In elke tas zit het volgende:

- een prentenboek;
- een non-fictieboek met informatie over het belangrijkste thema uit het prentenboek;
- werkbladen en spelletjes die betrekking hebben op het verhaal van het prentenboek;
- knuffels, handpoppen, vingerpoppes of verkleedkleden, waarmee het thema van het boek uitgespeeld kan worden;
- attributen uit het boek;
- een cd, waarop het boek is ingesproken. Zo kunnen ouders die de Nederlandse taal niet of onvoldoende beheersen, toch samen met hun kind en met de tas aan de slag;
- een uitlegvel;
- instructiebladen om ouders verdere ideeën te geven over het gebruik van het materiaal;

- een schriftje waarin ouders hun ideeën en opmerkingen over de verteltas kunnen opschrijven. Het kind kan in het schrift een tekening of andere verwerking over de verteltas maken.

SLOT

Een eerste opmerking vanuit de lagere school die vaak gemaakt wordt, is dat dit wel allemaal aardig is en ook wel belangrijk, maar dat er ook geleerd moet worden. Met andere woorden: de taalmethode vraagt haar ritme, het schooljaar schrijdt voort en de leerplandoelen moeten worden bereikt en moeten kunnen worden getoetst. Dat is natuurlijk helemaal waar. Werken aan de meervoudige intelligentie wil ook niet zeggen dat die aspecten achterwege blijven. Het gaat juist om de wijze waarop de leerstof wordt aangeboden vanuit het perspectief dat kinderen én volwassenen over een reeks van intelligenties beschikken, waarvan de verbale intelligentie er slechts één is.

Een tweede opmerking is dat dit allemaal te speels is. Maar spelen is leren, nietwaar? Ik zou zeggen: doe eens wat gek met een taalles, doe het eens op een heel andere manier en ... let op de reacties en de effecten bij je leerlingen!

Doe eens wat gek met een taalles en ... let op de reacties en de effecten bij je leerlingen!

Henk De Reviere
Pedagogisch Begeleider Basisonderwijs
Bisdom Gent
henk.dereviere@vsko.be

Noot

- 1 Deze bijdrage is eerder verschenen in *De Katholieke Schoolgids - Bisdom Gent*.

Literatuur

Armstrong, T. (2009). *Meervoudige Intelligentie bij lezen en taal. Making the words come alive*. Vlissingen/Den Haag: Bazalt/HCO.

Dumont, J.J. (1979). *Curriculum Schoolrijpheid Taaltraining Mondjesmaat*. Den Bosch: Malmberg BV.

Gardner, H. (1983). *Frames of Mind. The Theory of Multiple Intelligences*. New York: Basic Books.

Heijdenrijk, M., Riemens, C., Van Wanrooij, M. & Witkam, J. (2005). *Taal nog actiever*. Middelburg: RPCZ Educatieve uitgaven.

Hogeschool Leiden. *Meervoudige intelligentie*.
www.pabo.wolweb.nl

Kagan, S. & Kagan, M. (2004). *Meervoudige Intelligentie. Het complete MI boek. Deel 2. In de klas: structuren en activiteiten*. Middelburg: RPCZ Educatieve uitgaven.

Nederlandse taal in het basisonderwijs. *Meervoudige intelligenties en taal*.
www.taalsite.nl/bibliotheek/lexicon/00739/

Reyns, B. & De Kaart, K. (2005). *Matchen met MI*. Vlissingen: Bazalt.

Rondhuis, T. (1994). Filosoferen met kinderen. Conceptuele taalontwikkeling. *Praxis-bulletin* 3, november 1994, p. 23-27.

Rutjes, A., Remmers, P. & Van Gaalen, S. (2004). *Meervoudige intelligentie. Werkvormen per intelligentie*. Arnhem.
www.daltondeventer.nl/page5.html (> Opbrengsten uit studentenwerk)

Slavin, R.E. (1990). *Cooperative learning: Theory, research, and practice*. New Jersey: Prentice Hall.

Wielinga, P. (2002). Slim met woorden. De verbaal-linguïstische intelligentie. *Praxis-bulletin 1*, oktober 2002, p. 3-7.

Materialen die aansluiten bij Meervoudige Intelligentie en taalonderwijs

26 letters en dan... Boek in Beeld. (www.boekinbeeld.be)

Bezem, A. & Van de Coolwijk, M. *Beelddenken in de praktijk*. (www.kindinbeeld.nl)

Ceyssens, Martine (2007). *Ik schreif fout. Mijn kind heeft dyslexie*. Lannoo.

Contact! Actief tweede taal leren (www.bazalt.nl)

Didactische werkgroep Koks Gesto (2007). *Het concretiseren van coöperatief leren en meervoudige intelligentie*. Brochure. (www.koksgesto.nl > Downloads > Brochures)

Förner, M., Kenter, B. & Veenman, S. (2000). *Coöperatief leren in het basisonderwijs*. (www.cps.nl)

Het complete MI boek (www.rpcz.nl)

Knapper dan Knap - Meervoudige intelligentie bij peuters en kleuters (www.bazalt.nl)

Leeslijn. Leesmethode voor het basisonderwijs. ThiemeMeulenhoff. (www.leeslijn.nl)

Matchen met MI (www.bazalt.nl)

Meervoudige intelligentie bij lezen en taal (www.bazalt.nl)

Schelkens, Monika (2005). *De letterkabouter. Een speels oefenprogramma voor het remediëren van spellingproblemen*. Acco.

Stevens, M. *Eerste hulp bij taalonderwijs*. Website. (www.taalleerkracht.be)

Structureel coöperatief leren (www.rpcz.nl)

Taal nog interactiever (www.bazalt.nl)

Vlaams Spellenarchief. Database met recensies over bord- en gezelschapsspellen uit binnen- en buitenland. (www.speldatabase.be)

Webje Meervoudige Intelligentie. Website met o.a. hoeken- en contractwerk. (<http://webje.yurls.net>)